

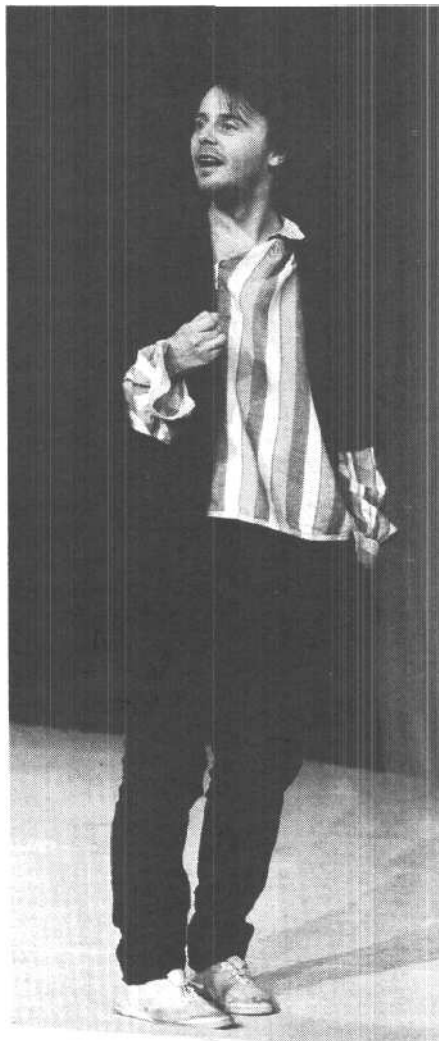
EÖRSI ISTVÁN

SHAKESPEARE, A MEGOLDHATATLAN

Azt terveztem, hogy részletesen megindokolom, miért fordítottam le Shakespeare öt darabját, és ezek közül is főként azt a négyet, amely klasszikus költőink - Petőfi, Arany és Babits - jóvoltából nemzeti műveltségünk része. Nálunk az ilyen vállalkozás magyarázatra szorul. A hazafiúi érzület, a nemzet életének sorsdöntő kérdéseiből többnyire kirekesztve, pótcselekvések számára keres magának terepet. Arra vállalkozik például, hogy megvédje Arany Jánost a tiszteletlen utódoktól. Mintha új fordítással vagy bármivel árthatnánk ne-ki! Akármit követünk is el Shakespeare Hamletjével, az ő szövege olyan marad, amilyen. És a mai fordító, bármi motiválja is, munkája közben percre sem felejtetheti el, hogy Arany igazította a shakespeare-i jambust az ellentétes lejtésű magyar nyelv szelleméhez; és hogy a plebejus színpadi beszéd igazságára Petőfi adott utólráhetetlen példát *Coriolanus*-fordításának prózai részeiben.

A részletes magyarázattól azért álltam el, mert nincs kedvem ahhoz, hogy a később jött ember jól értesült pimaszságával felmutogassam a nagy elődök vélt vagy valódi tökéletlenségeit. Csak arról szólnék néhány szót, hogy mi teszi szükségessé-nem is annyira az olvasók, mint a nézők számára - az új és új fordításokat, és miféle megoldhatatlan feladatokat kell úgyahogy megoldanunk ahhoz, hogy szükségyszerű vereségünk diadalmas legyen.

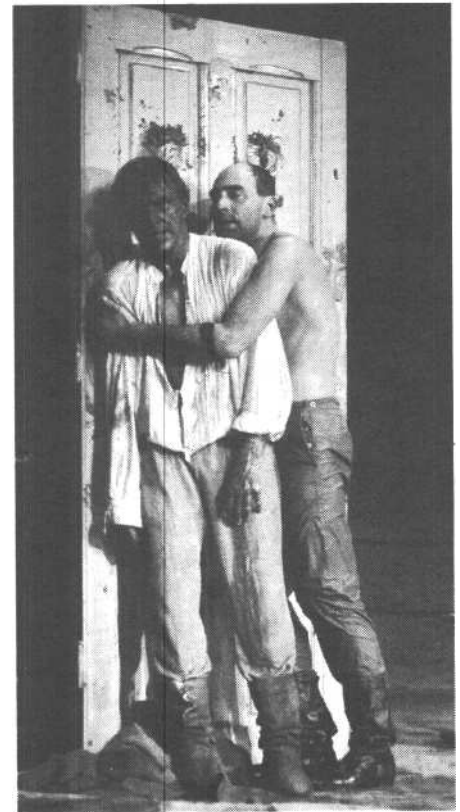
Shakespeare korának legmodernebb nyelvét használta: a költői dikció és a plebejus szófűzés és hanghordozás csak-őrá-jellemző, szerves vegyülékét. Már csak ezért is újra kell fordítani időről időre. A száz-kétszáz éves szövegek a maguk korának kultúráját és erkölcsét idézik fel. Eleve kosztümös előadást követelnek, és a néző minden pillanatban érzi, hogy nem mai történetet lát. Csakhogy a múlt, amely elmosódottan felrémlik előtte, nem Shakespeare kora, semmi köze a reneszánszhoz, hanem valami elvont-általános múlt idő, melyet a fordító korának ízlése, az emberi együttéléstről kialakított normarendszere hat át. Schlegel és Arany János fordításaiban hasonló költői dik-

Hamlet: Máté Gábor (Kaposvár, 1983)

ciót, filológiai lelkiismeretességet és Shakespeare-től idegen, XIX. századi morális-erotikus gátlásrendszert fedezhetünk fel. Úgy vélem, a színésznek és a nézőnek egyaránt esélyt kell adni arra, hogy - ha már Shakespeare kora a maga eredendő közvetlenségében nem támasztható fel - a darab őseredeti modernségét élvezhessék. Ez a belátás vezethette Peter Brookot is, amikor Ted Hughes-t rábírta arra, hogy *angolra* fordítsa Shakespeare-t.

A Shakespeare-fordító csak úgy ússza meá ép bőrrel az efféle munkával járó

Lukács Andor (Othello) és Kulka János (Jago)

megpróbáltatást, ha eleve tudja: alulmarad, mégpedig nem csak azért, mert Shakespeare: megmászhatatlan csúcs. Régóta veszendőbe ment - legalábbis a dráma területén - a költői és népi nyelv már említett egysége. (A modern szerzők közül egyedül Brecht próbálta ezt újra létrehozni, mégpedig úgy, hogy közben a sok német nyelvjárás elemeit egységes német drámai nyelvű szintetizálta, de az ő igen eredményes kísérlete is intellektualizálta a plebejus nyelvet.) Klasszikus fordítóink - Petőfi kivételével - ezt a nehézséget úgy oldják meg, hogy az egész szöveget-némely parodisztikus-humoros részlet kivételével - lírába tunkolják. Még az információk s olyan gyönyörűségek, hogy ma már egyszeri hallásra - márpedig a színpadról hallott szót nem lehet visszalapozni - alig lehet felfogni őket. Shakespeare-nél viszont a személyek önértékelését, viszonyait, világszemléletét kifejező információk egyszerűek és áttekinthetők. De ha erre a lírizálás nélküli szabotosságra törekszünk, akkor mai fegyverzetünkkel a közhelyszerű prózaiság lapályára tévedhetünk.

MÁRTON LÁSZLÓ

„BÁTORKODOM BÉKESSÉGET SZÍTANI”

A WINDSORI VÍG NŐK ÚJ FORDÍTÁSA ELÉ

Még megoldhatatlanabb feladat Shakespeare metaforakincsének átmentése. Legtöbb neves fordítónk, a huszadik században is, nagy gondot fordított a metaforák tolmácsolására, de közben - helyhiánnyal is küzdve, hiszen az angol nyelv rövidebb, mint a magyar, és az ötös jambus nem lehet rétestészta - elhanyagolta a metaforák logikus rendjét. Shakespeare-nél ugyanis a képek nemcsak kísértetiesen érzékletesek, hanem pontosak és következetesek is. Én magam nagyon törekedtem a pontosságra - mert a legbűvöletesebb költészet sem érdekel, ha henyé -, de közben újabb legyőzhetetlen nehézségbe ütköztem. Akármilyen modern költő Shakespeare, metaforái saját országának és korának képeit és fogalmait hordozzák. Az *Othellóban* nyüzsgő legyekkel és féregekkel és kecskével és majmokkal elbánok valahogy, de mit kezdjek solymázhasonlataival vagy bonyolultabb hajózási metaforáival, esetleg a korabeli harcászat fel-felbukkanó eszközeivel? Kihagyni nincs kedvem őket, modernizálni még kevésbé, a mai dikcióba viszont, amelyre szintén törekszem, anyaguknál fogva nem illenek bele, és ha beillesztem őket, akkor sem érhetőek egy hallásra. Megpróbálok helyet spórolni, hogy melléjük férjen némi kurta magyarázat, és ha sikerrel járok, dörzsölöm a kezem, örülök - minek is? - a kudarcnak. Mert közben érzem, hogy a metaforában rejlő, magától értetődő gesztus veszendőbe ment.

Előszó a szerző Shakespeare-drámafordításaihoz

Jordán Tamás (Claudius) és Básti Juli (Ophelia) (MTI-fotó)

A *windsori víg nők* új fordítása válasznak is tekinthető Geher István Duna-antológiabeli szemrehányására: „A mai magyar irodalomból hiányzik a mai magyar Shakespeare.” Tekinthető napi szükséglet termékének is: egy adott színházi előadáshoz, a nyíregyházi-hoz (bemutató: 1989. január) a meglévő fordítás, Devecseri Gábor munkája nem kínált elegendő fogódzót, s a rendező, Csizmadia Tibor szükségét érezte, hogy az előadás szövegének szcenikai és fonetikai feszültségét az angol eredetire támaszkodva hozza létre.

Szándékosan fogalmazok ilyen kacifántosan: eleinte ugyanis nem új fordításról volt szó, hanem arról, hogy Devecseri fordítását össze kell olvasni az angol eredetivel, és ahol a rendező a magyar szöveget színpadilag nem tudja értelmezni, ott az angol alapján korigálni kell. E sorok írójának vannak róla sejtelmek, hogy Csizmadia mit hogyan értelmez, viszont az angol nyelvről is csak sejtelmek vannak, a Shakespeare-filológiáról pedig jóformán sejtelve sincs - így hát segítségül kellett hívni még valakit, aki elmagyarozza, mire számíthatunk, amikor felütjük a téglavörös borítójú oxfordi kiadást. Ez volt Révész Ágota, akkor, két évvel ezelőtt, még

egyetemi hallgató; felkészültsége és szövegérzékenysége felülmúlta minden várakozásunkat. Talán az ő gondosságának köszönhető, hogy mind a rendező, mind a sorok írója rögtön belátta: Devecseri fordítása nem „javítható”, már csak azért sem, mivel ő nyilvánvalóan mást olvasott ki a darabból negyvenöt évvel ezelőtt, mint mi tavalyelőtt, s a kétféle látásmód nem erőszakolható össze. Ezért nemcsak az volt világos, hogy vagy lényeges változtatás nélkül el kell fogadni Devecseri szövegét, vagy újra kell magyarázni a darabot, hanem az is, hogy az utóbbit határozzuk el; mindenesetre Devecseri munkája végig ott volt kezünk ügyében, kihívás volt és mérce, ahogyan ő is kihívásnak és mérceként tekintette annak idején Rákosi Jenő és Hevesi Sándor átültetései.

A *windsori víg nőket* általában Shakespeare kevésbé jelentős művei között szokták számon tartani; még főhősét, Falstaffot is inkább a Verdi-opera tette közismertté. Ezzel az ítélettel nincs értelme vitatkozni; még a műfajon belül maradvány is elmondható, hogy ez a színmű nem olyan kerek, nincs annyira gondosan kidolgozva, mint a szerző legnépszerűbb vígjátékai, s azok líraisága is nagyrészt hiányzik belőle - kivéve talán az utolsó felvonást, amely azonban szinte már a *Szentivánéji álm* paródiájaként olvasható. Azonkívül alapos a gyanú, hogy a darab nem teljes: egész jelenetek veszhettek el belőle, s emiatt a negyedik felvonás kissé homályos, ami nem tesz jót a színrevitelnek.

Ám egyvalami biztos: a darab a stílusvegyítésnek egészen szélsőséges és merész példája, s e tekintetben Shakespeare életművén belül is egyedülálló. És ha egyszer lesz értelme „posztmodern” Shakespeare-képről beszélni, ennek egyik legfontosabb motívuma a stílusvegyítés elmélyült interpretálása lesz.

A stílusok elválasztását kívánó ízléseszmények (például a francia klasszicizmus) éppen a stílusvegyítés miatt idegenked-